

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และกำหนดประเด็นในการนำเสนอในสาระสำคัญตามลำดับเรื่อง ประกอบด้วย 1) แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น 2) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น 3) แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในงานพัฒนา และ 4) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและผู้นำท้องถิ่น ดังมีรายละเอียดในแต่ละเรื่องจะได้กล่าวต่อไป

1) แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น

1.1) ความสำคัญของผู้นำท้องถิ่นในงานพัฒนาชุมชน

ผู้นำท้องถิ่นนับว่ามีความสำคัญต่องานพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นวิธีการพัฒนาชุมชน จึงดำเนินการรวมตัวประชาชนในระดับพื้นฐาน โดยจัดให้มีผู้นำท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งที่เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการและผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการร่วมกัน ทำในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งจะเป็นหน่วยนำที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน และท้องถิ่น ความเชื่อในผู้นำเป็นกลุ่ม แทนผู้นำคนเดียว ซึ่งจะมีความสำคัญมาก ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้มีความสำคัญ เพราะเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ มีความรู้ ประสบการณ์ดีกว่าชาวบ้าน มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีกว่า มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอกมากกว่า และเป็นผู้นำความรู้และวิธีการสมัยใหม่ไปปฏิบัติก่อนผู้อื่น ผู้นำจึงเป็นตัวเชื่อมที่ดีระหว่างชาวบ้านกับนักพัฒนา ซึ่งถือเป็นสื่อความคิดสองทางแบบ two - way communication กล่าวคือ ผู้นำท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่รับรู้และเข้าใจปัญหาความต้องการของชาวบ้านและแจ้งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ทราบ นำความคิดและวิธีการในการแก้ปัญหาต่าง ๆ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือนักวิชาการไปสู่ชาวบ้าน (สุเทพ เชาวลิตร, 2534 : 143)

ความสำคัญของผู้นำท้องถิ่นในงานพัฒนาชุมชนนั้น ทวี ทิมขำ (2528 : 171) ได้อธิบายว่า เมื่อมนุษย์ได้มาอยู่รวมกันมาก ๆ เป็นกลุ่มเป็นชุมชนขึ้น จึงจำเป็นต้องยอมรับนับถือในความคิด ความสามารถซึ่งกันและกัน มิฉะนั้นจะอยู่รวมกันไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เอง จึงเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดภาวะผู้นำและผู้ตามขึ้น ผู้นำเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ของทุกกลุ่มชน มีเหตุผลหลายประการที่ทำให้สังคมต้องมีผู้นำและผู้ตามคือ

(1) โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ย่อมไม่เท่ากันในความสามารถ ความเฉลียวฉลาด คนหนึ่งอาจเหนือกว่าอีกคนหนึ่ง คนที่เหนือกว่ามักจะได้เป็นหัวหน้าหรือผู้นำทั้งสองทางคือ มีดีแต่กำเนิดพอสมควร แต่ต่อมาได้มีการฝึกฝนร่ำเรียนขึ้น หรือปรับปรุงแต่งให้ดีขึ้นไปอีก

(2) การมีผู้นำนั้นมีประโยชน์ต่อสังคมมาก เช่น ผู้นำช่วยนำทางที่ถูกต้อง เพราะเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดเห็นการณ์ไกล ผู้นำช่วยให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ช่วยให้คนในสังคมเป็นระเบียบเรียบร้อย ร่าเริงไม่ปั่นป่วน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534 : 203) ได้อธิบายความสำคัญของผู้นำท้องถิ่นไว้ว่าหลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่สำคัญ คือ การใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่างานพัฒนาชุมชนเล็งเห็นความสำคัญของผู้นำท้องถิ่น โดยเริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่นเพราะผู้นำท้องถิ่นมีคุณลักษณะหลายประการที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่งานในระยะแรก เป็นต้นว่า เป็นคนที่มีความรู้มากกว่าคนอื่น เป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็มักมีคนเอาอย่างทำตามเป็นคนที่เป็นที่พึ่งของคนอื่น เมื่อมีปัญหาหรือมีทุกข์ และที่สำคัญผู้นำท้องถิ่นมักจะเป็นผู้ที่พิจารณา ทำความเข้าใจสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เข้าใจง่ายและยอมรับไปปฏิบัติ ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นเป้าหมายหรือด้านแรกของงานพัฒนาชุมชน เขาจะกลายเป็นกลุ่มคนพวกแรกที่ถูกพัฒนา ผู้นำท้องถิ่นเป็นจุดให้งานพัฒนาชุมชนเริ่มต้นและขยายแผ่กว้างออกตามลำดับไป เขาจะเป็นผู้นำแพร่ความรู้ความคิดต่าง ๆ ที่ได้รับจากพัฒนากรหรือนักจัดการ ไปสู่ชาวบ้าน บางเรื่องผู้นำท้องถิ่นจะเป็นครูสอนชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างที่เขามีความรู้ ความชำนาญพิเศษ ด้านการจัดกลุ่มอบรมหรือจัดแปลงสาธิต เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน เป็นต้น

ทรวงศ์คดี คัมไชน้ำ (2540 : 79) ได้สรุปความสำคัญของผู้นำท้องถิ่น ไว้ดังนี้

- (1) เป็นแกนนำในการพัฒนา
- (2) เป็นผู้เชื่อมประสานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนในชุมชน
- (3) เป็นผู้ชักนำความช่วยเหลือมาสู่ชุมชน และสร้างบรรยากาศแห่งการทำงานพัฒนาชุมชน
- (4) เป็นผู้มีความพร้อมในการรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้เร็วกว่าชาวบ้านอื่น ๆ
- (5) เป็นผู้กล้าเสี่ยงสูงต่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพ
- (6) เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในงานพัฒนาท้องถิ่น
- (7) เป็นผู้มีความมั่นใจที่จะพัฒนา มุ่งมั่นในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน

1.2) ความหมายและประเภทของผู้นำท้องถิ่น

เกี่ยวกับความหมายของผู้นำท้องถิ่น พอสรุปได้ว่าผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ยอมรับนับถือ เคารพ และเชื่อฟัง เมื่อชาวบ้านมีปัญหาความเดือดร้อนเรื่องอะไร มักจะไปปรึกษา ขอคำแนะนำ ส่วนมากจะเป็นผู้มีประสบการณ์ได้รู้ได้เห็นมาก เป็นคนที่มีความคิดกว้างไกลกว่าชาวบ้านโดยทั่วไป หรือเป็นผู้มีความสามารถเฉพาะด้าน ด้านใดด้านหนึ่งเป็นอย่างดี สามารถช่วยเหลือ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ แก่ชาวบ้าน ตลอดจนสามารถให้ขวัญกำลังใจคนในชุมชนได้ตามสถานการณ์ (ทรวงศ์คดี คัมไชน้ำ, 2534 : 78) อาจจัดแบ่งประเภทตามลักษณะของการเป็นผู้นำได้ 2 แบบ คือ

- (1) ผู้นำแบบทางการ ได้แก่ ผู้มีอำนาจหน้าที่ (Authority) ซึ่งได้รับการคัดเลือกหรือแต่งตั้งจากทางราชการ โดยหน่วยงานของทางราชการต่าง ๆ เป็นผู้เข้าไปดำเนินการคัดเลือกและแต่งตั้ง แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ
 - (1.1) ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน แพทย์ประจำตำบล
 - (1.2) คณะกรรมการต่าง ๆ ขององค์กรชุมชน กลุ่มอาชีพ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน และคณะกรรมการสภาตำบล ผู้นำ

ประเภทนี้มีตำแหน่ง อำนาจหน้าที่ของทางราชการดำรงอยู่ ตำแหน่งเหล่านี้เป็นไปโดยการเลือกตั้ง แต่งตั้ง และประกาศเป็นทางการให้ทราบ

(2) ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ผู้นำชนิดนี้เกิดจากการสังสรรค์ของชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ ลักษณะกลุ่มในหมู่บ้านก็เป็นแบบปฐมภูมิ (Primary Group) จึงเพิ่มความใกล้ชิดสนิทสนมซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ตัวต่อตัวในระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และผลที่ตามมาก็ได้มีการพัฒนาของกลุ่มแบบไม่เป็นทางการขึ้น แต่ละกลุ่มเหล่านั้นย่อมจะมีศูนย์กลางอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือสมาชิกผู้อาวุโสที่สุดของครอบครัว อดีตพระภิกษุสามเณร ชาวนาที่มีฐานะมั่นคง สมาชิกที่มีชื่อเสียงของกลุ่มต่าง ๆ และผู้มีความรู้ความสามารถพิเศษ จนได้รับการยกย่อง มีความเชี่ยวชาญในอาชีพที่ตนทำอยู่เช่น หมอแผนโบราณ ผู้นำแบบไม่เป็นทางการมีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก ชาวบ้านจะให้ความเคารพยกย่องและให้ความเชื่อถือ ผู้นำแบบไม่เป็นทางการจะเป็นผู้ถ่ายทอดความเดือดร้อนของชาวบ้าน ให้ผู้นำแบบทางการทราบ เพื่อหาหนทางแก้ไขต่อไป

การแบ่งประเภทของผู้นำท้องถิ่นอีกแบบหนึ่ง คือ การแบ่งตามความถนัดและความชำนาญหรือความรู้เฉพาะด้านของผู้นำท้องถิ่น ซึ่งจำแนกได้ 8 ประเภท ดังนี้ (ทวี ทิมขำ, 2528 : 173-176)

(1) ผู้นำทางการเมือง หมายถึง ผู้มีความสามารถในการปกครอง มีความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผนของทางราชการ และมีความสนใจเกี่ยวกับข่าวสารการเมือง และสถานการณ์ทั่วไป จนพอที่จะเป็นผู้หนึ่งที่ให้คำแนะนำแก่ประชาชนได้ ประกอบกับความสามารถจูงใจประชาชนให้ผนึกกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

(2) ผู้นำทางการป้องกัน ได้แก่ ผู้ที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยว กล้าหาญ บึกบึน มีความชำนาญทางด้านอาวุธและยุทธการ ประชาชนยอมรับนับถือในด้านการปราบปรามอันตรายและโจรผู้ร้าย มีอิทธิพลจูงใจให้ประชาชนกล้าหาญ และขวัญดีอยู่เสมอ เมื่อมีการขโมยวัวควายหรือทรัพย์สินต่าง ๆ ประชาชนก็จะมาปรึกษาหารือ หรือขอร้องให้ช่วยเหลือติดตาม หรือสืบหาคืนให้

(3) ผู้นำทางการศึกษา หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจต่อการศึกษาของคนในชุมชนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน และประชาชนจะปรึกษาหารือเกี่ยวกับการ

เล่าเรียนของบุตรหลานหรือการเรียนรู้ของตนเอง หรือแม้แต่เรื่องเกี่ยวกับเรื่องโรงเรียน ในหมู่บ้าน ครูก็ยังต้องขอความร่วมมือหรือฟังความคิดเห็นจากบุคคลนี้

(4) ผู้นำทางอนามัย หมายถึง ผู้นำที่มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ อนามัยและการสุขภาพของประชาชนในหมู่บ้าน เวลามีการเจ็บป่วยประชาชนมักจะ ไปปรึกษาหารือ หรือมีความกระตือรือร้นในการปรับปรุงหมู่บ้าน ให้สะอาดเป็นระเบียบ เรียบร้อย และตนเองได้ทำเป็นตัวอย่างในการจัดบ้านเรือนให้ถูกอนามัยได้เป็นอย่างดี

(5) ผู้นำทางช่าง หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถและความชำนาญ ในด้านช่างฝีมือต่าง ๆ เช่น ช่างก่อสร้าง ช่างเครื่องยนต์ และช่างไม้ เป็นต้น และเป็นผู้ที่ ชาวบ้านยกย่องนับถือเมื่อมีการก่อสร้างอาคารในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นของส่วนรวมหรือส่วนตัว ก็มักจะขอให้บุคคลนั้นเป็นผู้นำในการทำงาน

(7) ผู้นำทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถสนใจเกี่ยวกับ ผลิตการจำหน่าย การแปรรูปสินค้า ในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในครัวเรือน เป็นผู้ที่ชาวบ้านยอมรับนับถือว่าเป็นคนดี มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยให้คำแนะนำ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีและถูกต้อง

(8) ผู้นำทางศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ โดยเฉพาะท่านสมภารมอทธิพลต่อ ชาวบ้านมากเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน พระสงฆ์ คณะกรรมการวัด และวัด จึงมีส่วนในการพัฒนาชุมชน

1.3) บทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่น

บทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่น อาจจะเกิดขึ้นได้ในหลายบทบาท เมื่อสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของผู้นำท้องถิ่นจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้พอสรุปบทบาทหน้าที่สำคัญ ๆ ของผู้นำท้องถิ่นได้ ดังนี้ (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2530 : 133)

(1) นักหนุนสิ่งใหม่ (Initiator) ผู้นำจะต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

(2) ผู้แนะแนวทาง (Guide) ผู้นำจะต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำผู้ตามในการ ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ผู้นำจะคอยช่วยเหลือ ในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ

บุคคลบางคนในกลุ่ม อาจจะพอใจในสภาพการเป็นอยู่และอาจจะมีวัตถุประสงค์
สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ บ้างเล็กน้อย

(3) ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม (Promoter) ผู้นำมีหน้าที่ในการก่อสร้าง
กลุ่มและบำรุงรักษาให้กลุ่มคงอยู่ตลอดไป

(4) เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความเห็นอกเห็นใจ
ผู้ตามและอุทิศตนเองในการทำงานกับกลุ่ม

ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น (2540 : 6) ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. เป็นแกนนำในการพัฒนา
2. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง
3. เป็นตัวเชื่อมระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน
4. เป็นผู้ชักนำความช่วยเหลือมาสู่ชุมชน
5. เป็นผู้นำหรือริเริ่มความคิดใหม่ ๆ
6. เป็นแบบอย่างที่ดีต่อชาวบ้านในการพัฒนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษากลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.)
สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) คณะกรรมการ
พัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) อาสาพัฒนาชุมชน (อช.) และผู้นำท้องถิ่น แบบไม่เป็น
ทางการที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือและศรัทธา ซึ่งผู้นำท้องถิ่น แต่ละประเภท
ดังกล่าวมีบทบาท หน้าที่เฉพาะแตกต่างกันออกไป โดยสรุปบทบาท หน้าที่ที่สำคัญของ
แต่ละประเภทได้ดังต่อไปนี้

(1) คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) มีบทบาทหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในการ
ปฏิบัติงานแก่ผู้ใหญ่บ้าน พัฒนาและแก้ไขในปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง
การปกครองร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในทางปฏิบัติงาน ตามแผนงานและโครงการของรัฐ
ที่เกี่ยวข้องตลอดจนดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จตามต้องการ

(2) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีบทบาทหน้าที่เป็นตัวแทนประชาชนเพื่อนำปัญหาความต้องการของประชาชนจัดทำแผนงานและโครงการเสนอความเห็นชอบจากสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในการสนับสนุนงบประมาณ ดำเนินการแก้ไขปัญหาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอ

(3) คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) มีบทบาทหน้าที่เป็นแกนนำในการบริหารงานการพัฒนาสตรีและเด็ก และศึกษาหาข้อมูลวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของสตรีหมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาและขอรับการสนับสนุนจากรัฐหรือเอกชน หรือองค์การท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสตรีในเรื่องนั้น ๆ เสนอต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.)

(4) อาสาพัฒนาชุมชน (อช.) มีบทบาทหน้าที่ เป็นแกนนำสำคัญด้านการเสียสละและอาสาสมัครในการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในการจัดเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล กำหนดปัญหาความต้องการ จัดทำแผนงานโครงการ และกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

(5) อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) มีบทบาทหน้าที่เป็นแกนนำสำคัญในการดำเนินงานสาธารณสุขท้องถิ่นและส่งเสริมสุขภาพชุมชน รักษาสิ่งแวดล้อมความสะอาดชุมชน และประสานเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในการบริการ และแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขมูลฐานแก่ประชาชนภายในหมู่บ้าน

(6) ผู้นำท้องถิ่นแบบไม่เป็นทางการ มีบทบาทหน้าที่เป็นแกนนำสำคัญในการพัฒนาถ่ายทอดความเดือดร้อนของชาวบ้านให้ทางการทราบ และนำประชาชนในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น สรุปได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ บทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นที่มีต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนระดับตำบล หมู่บ้าน นั้น นอกจากผู้นำท้องถิ่นแต่ละคนจะมีหน้าที่เฉพาะด้านของตนแล้ว หน้าที่ในภาพรวมที่จะช่วยให้งานพัฒนาหมู่บ้านดำเนินการไปแบบองค์รวมก็เป็นส่วนสำคัญที่จะต้อง

ตระหนัก ซึ่งผู้นำท้องถิ่นทุกประเภทต้องแสดงบทบาทร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งขององค์กรในหมู่บ้านให้เกิดขึ้น บทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้ นับตั้งแต่การเป็นผู้คิดริเริ่มสิ่งใหม่ การเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้ประสานความช่วยเหลือเป็นแกนนำในการพัฒนา เป็นผู้ร่วมคิดวางแผน แก้ไขปัญหา ดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ ตลอดทั้งติดตามประเมินผลความก้าวหน้าของการพัฒนาต่าง ๆ ด้วย

2) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น

2.1) ขั้นตอนในการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น การพัฒนาผู้นำท้องถิ่นเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะเสริมสร้างความรู้ ความสามารถของผู้นำท้องถิ่นให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปิดโอกาสให้ผู้นำท้องถิ่นได้ เพิ่มพูนความสามารถของตนเองในการที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม ขั้นตอนการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้ (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2530 : 160)

(1) การค้นหาผู้นำท้องถิ่น เป็นขบวนการในการค้นหาบุคคลที่มีความสามารถและทัศนคติเหมาะสมที่จะดำรงตำแหน่งผู้นำได้

(2) วิธีการเลือกผู้นำท้องถิ่น เป็นขั้นตอนในการศึกษาถึงภูมิหลังของผู้มีคุณสมบัติของผู้นำ ขั้นตอนทีหนึ่ง จะพยายามชักชวนให้เขายอมรับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

(3) การปฐมนิเทศผู้นำท้องถิ่น เมื่อได้รับการเลือกแล้วผู้นำท้องถิ่นควร จะได้รับการปฐมนิเทศชี้แจงให้รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะผู้นำท้องถิ่น

(4) การฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่น เป็นขั้นตอนที่สำคัญ และจำเป็นในการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น โดยการที่เร่งเร้าและสนับสนุนความตั้งใจของผู้นำท้องถิ่น ให้พยายามเพิ่มพูนความรู้ของตน และสรรสร้างทัศนคติของตน เพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นให้ดีขึ้น

(5) การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่น เป็นขั้นตอนที่ให้ผู้ผู้นำท้องถิ่นได้มีโอกาสที่จะใช้ความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ตามที่ได้รับมอบหมาย

(6) การให้ความดีความชอบแก่ผู้นำท้องถิ่น ที่ปฏิบัติหน้าที่ได้ดีเด่น ซึ่ง จะได้รับการยอมรับและได้รับรางวัลเพื่อเป็นการให้กำลังใจในการทำงาน

(7) การประเมินผลผู้นำท้องถิ่น เมื่อผู้นำท้องถิ่นได้ปฏิบัติหน้าที่มาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว ก็จะได้รับผลการประเมินผลว่า ปฏิบัติหน้าที่เหมาะสมเพียงใด และควรปรับปรุงอย่างไรหรือไม่

2.2) การพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นให้เอื้อต่อการพัฒนา

คุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นที่จะเอื้อต่องานพัฒนาชุมชน ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญ ดังนี้ (สุเทพ เชาวลิต, 2534 : 144)

(1) มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ได้แก่ ลักษณะของผู้นำที่มีความกระตือรือร้น มานะบากบั่น กล้าเสี่ยง อดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ อดทนต่อการรอคอย ทำงานอย่างมีเป้าหมาย มีจิตใจและความปรารถนาอย่างแรงกล้า ที่จะได้เห็นการเปลี่ยนแปลงตนเอง และสังคมในทางที่ดีขึ้น

(2) มีความซื่อตรงต่อเจ้าหน้าที่ ได้แก่ ลักษณะผู้นำที่ตั้งใจทำงานในหน้าที่ตรงไปตรงมา ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบอย่างเคร่งครัด อุทิศเวลาให้กับงาน ไม่ทุจริตต่อหน้าที่เพื่อหาประโยชน์ตนเองและผู้อื่น

(3) มีจิตใจเป็นกุศล หรือเป็นผู้มีกุศลจิต หมายถึง ลักษณะผู้นำที่ ชอบช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน คำนึงถึงผู้อื่นอยู่เสมอ ให้ความสนใจและห่วงใยแบ่งปันและรับใช้ผู้อื่นตลอดทั้งส่วนรวมอยู่เสมอ

(4) การยอมรับวิทยาการแผนใหม่ หมายถึง ผู้นำที่มีความโน้มเอียงในการยอมรับความรู้ ทักษะ ความคิด วิธีการ เครื่องมือ และผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ มาปรับปรุงวิธีดำเนินการชีวิตให้ดีกว่าเดิม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง

(5) ความเชื่อมั่นในตนเอง หมายถึง คุณลักษณะของผู้นำที่มีความโน้มเอียงที่แน่วแน่กล้าหาญ ที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ มีความคิดอิสระ ฟังตนเองไม่เชื่อหรือกระทำตามคนอื่นโดยปราศจากเหตุผลอันสมควร แม้จะมีอุปสรรคเกิดขึ้นก็ไม่ย่อท้อ

(6) ทศนคติแบบประชาธิปไตย หมายถึง ลักษณะที่มีความเชื่อความรู้สึกและมีท่าทีต่อวิธีการดำเนินชีวิต อันบุคคลต้องมีความสัมพันธ์กัน 3 ประการ คือ

ก. การเคารพและยอมรับในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

ข. มีความสามัคคี ร่วมมือช่วยเหลือแบ่งปันและแบ่งงานกันทำในลักษณะ
การประสานงาน

ค. มีความสุขุม รอบคอบ ยอมรับและเคารพเหตุผล มีความสามัคคีความ
สนใจที่จะร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง

(7) มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน หมายถึง ลักษณะผู้นำท้องถิ่นที่มี
ความพึงพอใจ และภูมิใจในหน้าที่และความรับผิดชอบ ในฐานะและบทบาทผู้นำ
ของตน เชื่อมั่นและศรัทธาในสถาบันอันเป็นหน่วยนำในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้
ก้าวหน้า

(8) มีความเป็นผู้นำ หมายถึง ลักษณะที่ผู้นำใช้อิทธิพล และศิลป์ใน
การจูงใจ ให้ผู้อื่นร่วมมือปฏิบัติงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง มีความสามารถ
ในการตัดสินใจและตัดสินใจอยู่เสมอ

คุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาดังได้กล่าวแล้วเป็น
คุณลักษณะที่สมควรจะนำมาพิจารณาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้นำท้องถิ่น
เพื่อให้ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้มีประสิทธิภาพและศักยภาพในการเป็นผู้นำด้านการพัฒนาต่อ
ไป

3) แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในงาน
พัฒนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ทำการศึกษาวิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับความสำคัญ
ของการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา ความหมายของการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา ลักษณะ
ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนา
และวิธีการเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนา ดังมีรายละเอียดสำคัญ
ดังนี้

3.1) ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวความคิดทางยุทธศาสตร์ของหลักการ
พัฒนาชุมชนที่จะนำประชาชนให้บังเกิดมีความศรัทธาในตัวเอง (Self-reliance) ความ
เชื่อมั่นในตัวเอง (Self-confidence) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of
belonging) ในการดำเนินการตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความ

สามารถและประสิทธิภาพในการปกครองของตนเองตามระบอบประชาธิปไตยของประชาชน

สาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายความว่า การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบ ในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาทางการพัฒนาชุมชนที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง” (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2534 : 67)

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน อาจสรุปประเด็นสำคัญได้ดังต่อไปนี้ (ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ, 2534 : 76)

(1) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรมของทุกคนที่เราเคารพให้การยอมรับและยกย่อง โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออกเกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา

(2) การพัฒนาเป็นงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก เราจำเป็นต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้ได้มีสิทธิ์มีเสียงในการแสดงออก

(3) กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมา ยังไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาสและยากจน และในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้กลุ่มคนผู้ได้เปรียบมีโอกาสมากขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนมากขึ้น

(4) ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พบว่าโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จโดยอาศัยวิธีให้ประชาชนที่มีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรประชาชน ในขณะเดียวกันก็มีตัวอย่างของโครงการที่ล้มเหลวเป็นจำนวนมากอันเนื่องจากไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม

(5) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่ม หรือของกลุ่มอันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้าร่วมเพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขาและในขณะเดียวกันก็ได้ประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วย การมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งจำเป็น

(6) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน เป็นอย่างยิ่งโดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ยิ่งแสดงว่าประชาชนจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากยิ่งขึ้น

(7) ประชาชนย่อมรู้ดีว่า ตนเองกำลังต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะทำอย่างไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ย่อมช่วยให้โครงการต่าง ๆ สนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

3.2) ความหมายของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา หมายถึง การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและใช้โอกาสที่ได้แสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แก้ไขปัญหา ความต้องการของตน โดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนและชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายพัฒนาที่กำหนดไว้ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2524 : 6 , ทนงศักดิ์ คุ่มไชนะ, 2534 : 76)

3.3) รูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527 : 6) ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 8 ลักษณะดังนี้

(1) ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน

- (2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหา
- (3) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาความต้องการของชุมชน
- (4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- (5) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนา ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- (6) ร่วมลงทุนในกิจการโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
- (7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย
- (8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ได้ตลอดไป

World Health Organization (อ้างใน นเร เหล่าวิชา, 2540 : 16) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงสมบูรณจะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

- (1) การวางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมายกำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผล และประการสำคัญคือ การตัดสินใจด้วยตนเอง
- (2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการ และการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมทางการเงินและบริการ
- (3) การใช้ประโยชน์ ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและควบคุมสังคม
- (4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ส่วนตัว สังคมหรือวัตถุก็ได้

นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 186) ได้กล่าวถึง เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมว่าต้องประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อย่างน้อย 3 ประการ คือ

(1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม

(2) ประชาชนสามารถที่จะมีส่วนร่วม

(3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

และยังกล่าวถึงความสำเร็จของการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

(1) ประชาชนจะต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม และร่วมให้เหมาะสมกับสถานการณ์

(2) ประชาชนต้องไม่เสียเงินทอง ค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไป ผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับ

(3) ประชาชนต้องมีความสนใจที่จะสัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น

(4) ประชาชนต้องสามารถสื่อสาร รู้เรื่องกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

(5) ประชาชนต้องไม่รู้สึกระทอนกระเทือน ต่อตำแหน่งหน้าที่ หรือ สถานภาพสังคมหากมีส่วนร่วม

3.4 ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

ปัจจัยที่สำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้นำในงานพัฒนาชุมชน นั้น พอแยกแยะออกเป็นประเด็นที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2530 : 159)

(1) โอกาส (Opportunity) โอกาสที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนยังไม่มาก เรายังขาดองค์การที่จะให้สมาชิกรวมกลุ่ม เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องจัดกิจกรรมเพื่อการรวมกลุ่ม ให้สมาชิกได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันและการจัดตั้งกลุ่มก็ควรจะแยกตามเพศ และอายุ หน่วยงานของรัฐและเอกชนจำเป็นจะต้องให้การศึกษาแก่ประชาชน และผู้นำท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้นำท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมงานพัฒนาหมู่บ้านมากยิ่งขึ้น

(2) ความสามารถ (Ability) เมื่อผู้นำได้มีโอกาสเข้าไปรวมในองค์กรต่าง ๆ แล้วความสามารถของผู้นำก็ควรจะเพิ่มพูนขึ้น ถ้าหากผู้นำท้องถิ่นมีความสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว การเพิ่มพูนความสามารถของผู้นำท้องถิ่น โดยการฝึกอบรมเปิดโอกาสให้รับผิดชอบงาน และแบ่งงานให้ทำ

(3) **วัตถุประสงค์ (Goals)** เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้นำเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การกำหนดเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ชัดเจน จะเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจผู้นำท้องถิ่นในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เพราะเขาเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน

(4) **ความคาดหวัง (Expectation)** ผู้นำท้องถิ่นมักจะคอยคำสั่งจากเจ้าหน้าที่ราชการในการดำเนินงาน เจ้าหน้าที่ที่เป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำและความมั่นคงปลอดภัยเท่านั้น โดยมุ่งหวังจะให้ผู้นำท้องถิ่นรู้จักช่วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยเจ้าหน้าที่รัฐบาล กิจกรรมใดที่จะดำเนินการเองได้ก็ควรจัดทำเอง เป็นที่ตระหนักว่า ผู้นำท้องถิ่นยังไม่ได้รับการสนับสนุนหรือการยกย่องเท่าที่ควร จำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งของผู้นำท้องถิ่น ให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(5) **ความผูกพัน (Self-commitment)** ความเจริญหรือความเสื่อมของชุมชนใด ๆ ขึ้นอยู่กับคุณภาพและความสามารถของผู้นำท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ จะกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ พลังชุมชนนั่นเอง ดังนั้นการเพิ่มพลังชุมชนโดยการส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้นำท้องถิ่นใช้วิธีการทำงานที่จะให้ชุมชนเลี้ยงคนเอาไว้ คือ เปิดโอกาสให้มีความผูกพันที่จะเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การเข้าประชุม การดำรงตำแหน่ง และการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญ

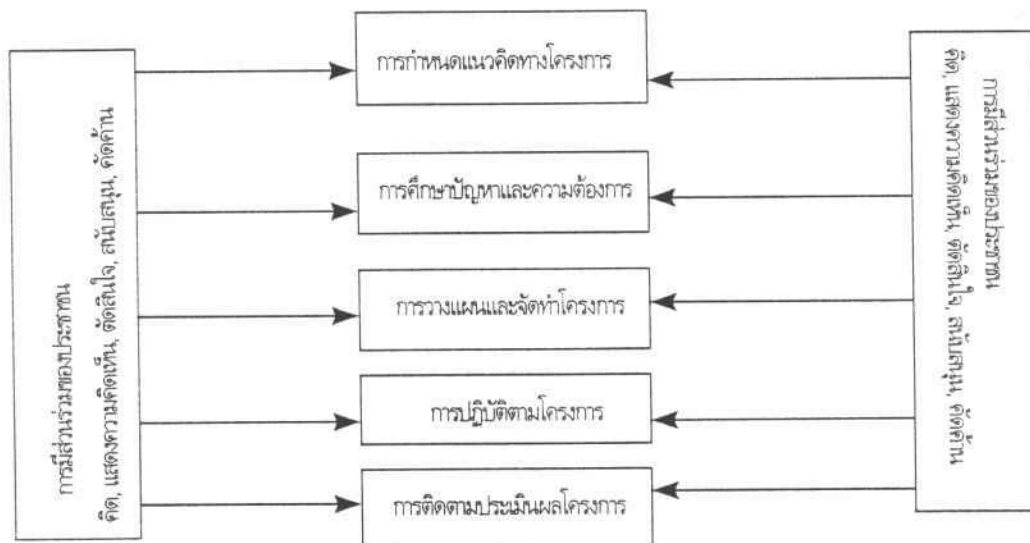
(6) **การสนับสนุน (Support)** ความสัมพันธ์ใกล้ชิดเพื่อนบ้านจะเป็นตัวเชื่อมโยงทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พบปะเยี่ยมเยียนกันของประชาชน เป็นองค์ประกอบสำคัญและอิทธิพลสำคัญ ต่อบุคคลที่ประชาชนยกย่องนับถือผู้นำของตนเกิดการเชื่อมโยงการปฏิบัติงานพัฒนาของกิจกรรมต่าง ๆ โดยผู้นำท้องถิ่นให้การช่วยเหลือ สนับสนุนกิจกรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมั่นคง

(7) **ค่านิยม และทัศนคติ (Value Standards and Attitude)** โดยทั่วไป ผู้นำท้องถิ่นจะมีเหตุผลของตนเองในการยอมรับ ตำแหน่งผู้นำ ผู้นำจะปฏิบัติงานอย่างเข้มแข็ง เมื่อเขาเข้าใจถูกต้องและมีทัศนคติที่ดีต่อองค์การและต่องาน หากผู้นำท้องถิ่นมีทัศนคติไม่ดีต่อองค์การ การปฏิบัติงานจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเป็นไปได้ยาก

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นซึ่งได้รับแต่งตั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนช่วยให้การพัฒนาชุมชนได้ดี การสนับสนุนหรือการชักชวนผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้ เป็นแรงผลักดันทำให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชน ดังนั้นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายจะต้องคำนึงถึงทรัพยากรทางด้านบุคคลเพื่อประโยชน์ต่องานพัฒนา

3.5) วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในงานพัฒนา

การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาใด ๆ ก็ตามควรให้ประชาชน ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน นับตั้งแต่ส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิดทางโครงการการศึกษาปัญหาและความต้องการ การวางแผนและจัดทำโครงการ การปฏิบัติตามโครงการตลอดจนถึงการติดตามประเมินผลโครงการซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ (ทวนศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, 2534 : 101)

นอกจากนี้ ศรีเพ็ญ ดุรงค์เดช (2539 : 17-20) ได้กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดป้าชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาทั่วไป ได้ดังต่อไปนี้

(1) การเข้าร่วมประชุมอภิปราย (Discussion) เป็นการเข้าร่วมอภิปรายหรือเนื้อหาของแผนงานหรือโครงการพัฒนา เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบ Face - to - face ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอกกับประชาชนในท้องถิ่น เพื่อสอบถามความเห็นในด้านต่าง ๆ

(2) การถกเถียง (Debate) เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกันตามวิถีทางประชาธิปไตยเพื่อให้ทราบถึงผลดีผลเสียในกรณีต่าง ๆ เช่น กรณีการสร้างเขื่อนที่เป็นปัญหา ควรให้มีการถกเถียงเพื่อเสนอข้อมูลจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา

(3) การให้คำปรึกษาแนะนำ (Consultation) วิธีการนี้ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่าไม่มีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบเข้ามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจวางแผนด้วย

(4) การสำรวจ (Survey) เป็นวิธีการให้ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจจะเป็นหลักฐานอ้างอิงว่ามีประชาชนจำนวนเท่าใด ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาเรื่องดังกล่าวบ้าง

(5) การประสานงานร่วม (Cooperation) เป็นกรรมวิธีเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร หรืออาจจะตั้งเป็นรูปแบบของคณะกรรมการที่ปรึกษา

(6) การจัดทัศนศึกษา (Field trips) เป็นการให้ได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการก่อนจะให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น การนำไปศึกษาพื้นที่ดำเนินการสร้างเขื่อน หรือดูสถานที่สำหรับเตรียมอพยพครอบครัวที่มีผลกระทบจากการสร้างเขื่อนไปอยู่ในพื้นที่ที่มีความเหมาะสม

(7) การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ (Key Information Interview) รวมทั้งประชาชนผู้ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

(8) การไต่สวนสาธารณะ (Public hearing) เป็นการเปิดโอกาสให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบ ในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม

(9) การสาธิต (Demonstration) เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้รับทราบอย่างทั่วถึงชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม

(10) การรายงาน (Report back) เป็นการเปิดโอกาสให้บททวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที

4) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งขององค์กร และผู้นำท้องถิ่น เพื่อการพัฒนา

4.1) ความหมายขององค์กรที่มีความเข้มแข็ง

ผู้นำท้องถิ่น จัดว่าเป็นองค์กรประชาชนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาหมู่บ้านที่จะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็ง

คำว่า “องค์กรที่มีความเข้มแข็ง” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน แต่ความหมายที่ผู้วิจัยเห็นว่าชัดเจนและได้นำมาเสนอในที่นี้คือ ความหมายที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ให้ไว้ โดยให้ความหมายว่า องค์กรที่มีความเข้มแข็งว่า หมายถึง องค์กรที่มีความสามารถบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาอื่น ๆ รวมทั้งยังสามารถเผชิญกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540)

4.2) ตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

การที่จะพิจารณาว่าองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชน จะมีความเข้มแข็งหรือไม่นั้น มีปัจจัยหรือองค์ประกอบเป็นตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540)

(1) การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลกต่อสังคมต่อชุมชนร่วมกันมีความเข้าใจตรงกัน อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทาง

ของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ ยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายระยะยาว หรือวิสัยทัศน์ (Vision) ได้ยิ่งทำให้องค์กรชาวบ้านนั้น ๆ มีอุดมการณ์ในการรวมตัวกันได้ดียิ่งขึ้น

(2) การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ว่าเป้าหมายที่จะเดินทางไปข้างหน้าองค์กรชาวบ้านทำไปเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีเป้าหมายเพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น

(3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์อาจมีลักษณะนามธรรมมาก แต่ผลประโยชน์ร่วมมีลักษณะรูปธรรมที่โดยธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนก็ต้องการ องค์กรชุมชนทั่วไปจึงต้องสร้างข้อมูลให้เกิดการรับรู้ทั่วไปว่า ผลประโยชน์ของการรวมตัวเป็นองค์กร คืออะไร

(4) ผู้นำ สมาชิก และชาวบ้านทั่วไป

ในส่วนของผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้มีความสามารถเป็นที่ยอมรับทั้งในด้านความคิด การพูด การกระทำ การเป็นแบบอย่างที่ดี ด้านศีลธรรม และการประกอบอาชีพ รวมทั้งความสามารถในการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน

สำหรับสมาชิกและชาวบ้านทั่วไป จะต้องมีความร่วมมือและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร

(5) การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องที่สำคัญของความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย การตัดสินใจร่วมกัน การกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน มีสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ มีกติการ่วมกัน มีการสื่อสารที่ดีระหว่างผู้นำกับสมาชิก ตลอดจนมีการควบคุมตรวจสอบการทำงานกันด้วยความโปร่งใสอย่างสม่ำเสมอ

(6) กิจกรรมการเรียนรู้ฝึกฝนและปฏิบัติจริง โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม เป็นหลัก บางชุมชนอาจมีกิจกรรมทางการเมืองบ้าง ในยุคปัจจุบันก็มีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้นตามสภาวะบ้านเมืองที่มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสมาชิกชาวบ้านให้ทำงานร่วมกันและเป็นกิจกรรมที่ต้องการความต่อเนื่องเพื่อแก้ปัญหา หรือช่วยเสริมสร้างชีวิตชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

(7) งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกเพื่อทำกิจกรรมได้ ความคุ้นเคยในการถูกพัฒนาจากคนภายนอกทั้งรัฐและเอกชน ทำให้ชาวบ้านมักรองบประมาณจากภายนอกถึงจะช่วยกันทำงานพัฒนา แต่ในทางความเป็นจริงที่ดีแล้ว ควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก

4.3) แนวทางพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2540) ได้เสนอแนวทางพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน ดังนี้คือ

4.3.1) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านโดยภาครัฐและเอกชน

มีจุดเน้นที่สิทธิและอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการปัญหาต่าง ๆ โดยมีจุดสำคัญ 2 ประการ คือ

(1) นโยบายของรัฐและกฎหมาย จะต้องให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กรชาวบ้านมากขึ้น ทั้งในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการศึกษาของชุมชน การจัดเก็บภาษีท้องถิ่น การจัดตั้งงบประมาณเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่น ฯลฯ ทั้งนี้โดยผ่านองค์กรชาวบ้านมากขึ้นและเปิดโอกาสให้มีสิทธิและอำนาจแบบมีกฎหมายหรือกฎระเบียบรองรับให้มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการแบบง่าย ๆ เหมือนระบบธุรกิจเอกชน ทั้งนี้โดยไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎระเบียบและขั้นตอนต่าง ๆ เข้าไปยุ่งเกี่ยวมากนัก แต่มีระบบของการสนับสนุนงบประมาณ วิชาการ (การอบรม สัมมนา การให้ข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้กฎหมายต่าง ๆ แก่องค์กรชาวบ้าน) การพัฒนาสมบัตินาถารณะต่าง ๆ ให้แก่องค์กรชาวบ้าน และการเสนอทางเลือกสำหรับแก้ปัญหาชีวิตตนเอง ครอบครัว กลุ่ม/องค์กรและชุมชน

(2) การกำหนดแผนงาน งบประมาณ และโครงการ จากหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่าง ๆ ในลักษณะของการดำเนินงานโดยภาครัฐและเอกชนลงไปปฏิบัติงานกับองค์กรชาวบ้าน สมควรเปลี่ยนแปลงมาเป็นการวางแผน งบประมาณ และโครงการ โดยองค์กรชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน และให้ผู้นำชาวบ้าน มีสิทธิและอำนาจในการดูแลงบประมาณการดำเนินงานและการติดตามผลเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

การให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กรชาวบ้านจะสามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์และสภาพความเป็นจริงซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น

4.3.2) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่ริเริ่มขึ้นใหม่

สำหรับการทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่เป็นพื้นที่ทำงานใหม่ มีแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็ง ดังต่อไปนี้

(1) การศึกษาเรียนรู้ปัญหาชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม นั่นคือ การศึกษาโดยให้ชาวบ้านที่สนใจปัญหาของชุมชนเข้าร่วมทำการศึกษาปัญหาของชาวบ้านในครอบครัวต่าง ๆ โดยอาจแบ่งเป็นระดับคุ้ม ๆ หนึ่งประมาณ 10-15 ครอบครัว เจ้าหน้าที่จากรัฐหรือเอกชน ทำหน้าที่วางกรอบคำถามในการศึกษาแบบกว้าง ๆ ร่วมกับชาวบ้าน จากนั้นก็ให้ชาวบ้านได้ทำการเก็บข้อมูลรายครัวเรือน หรืออาจใช้วิธีประชุมกลุ่มย่อย โดยมีเจ้าหน้าที่ช่วยเป็นพี่เลี้ยง หรือเขียนความคิดเห็นที่ชาวบ้านนำเสนอออกมาบนกระดาน จากนั้นก็รวบรวมจัดหมวดหมู่ปัญหา และรายชื่อครอบครัวที่มีปัญหาต่าง ๆ ขั้นตอนนี้จะทำให้รู้ปัญหาและกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน ชาวบ้านเกิดแนวความคิดร่วมกันช่วยกันหาทางออก เข้าใจกันเองมากขึ้นจนเกิดศรัทธา และแรงบันดาลใจในการเริ่มต้นแก้ปัญหาตนเอง และรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเองก่อน

(2) การเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหา เมื่อได้รู้ปัญหาและกลุ่มเป้าหมายเรียบร้อยแล้ว การเปิดโอกาสให้มีการอบรมศึกษาดูงานในรูปแบบการเรียนรู้จากพื้นที่และชาวบ้านที่มีประสบการณ์การแก้ปัญหามาก่อนในที่ต่าง ๆ จะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มองเห็นลู่ทางต่าง ๆ ในการแก้ปัญหา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง ประกอบกัน สิ่งที่สำคัญ คือ แนวคิดในการพึ่งตนเอง

การมีส่วนร่วม และการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จากนั้นจึงไปสู่กิจกรรมพัฒนาซึ่งครอบคลุมกิจกรรม 6 อย่างในแต่ละครอบครัว คือ มีข้าว ป่าไม้ พืชผัก ไม้ผล ปลา ปศุสัตว์ (วัว ควาย เป็ด ไก่)

(3) การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหา เมื่อได้แนวความคิดและมองเห็นแนวทางกิจกรรมแล้ว ก็ทำการวางแผนกิจกรรมในรายละเอียดว่าจะมีการจัดการไร่นาของตัวเองอย่างไร จะมีกิจกรรมอะไรบ้างอยู่ในพื้นที่ต้องใช้งบประมาณมากน้อยเพียงไร เทคนิคปฏิบัติมีอะไรบ้าง ต้องใช้เวลาในแต่ละกิจกรรมอย่างไร เมื่อแต่ละครอบครัวมีความชัดเจนในการวางแผนกิจกรรม และเสริมสร้างความรู้ ความสามารถเพิ่มขึ้นแล้วจึงตกลงใจดำเนินการได้

(4) การรวมกลุ่มปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือกันและกัน ทั้งทางความคิดเทคนิคต่าง ๆ ตลอดจนช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้นำกลุ่มจะเริ่มเกิดขึ้นในตอนนี้อย่างไร และควรมีกิจกรรมระดมทุนในรูปกลุ่มออมทรัพย์เป็นรายเดือนเพื่อเกาะเกี่ยวและหนุนช่วยกันทางการเงิน และค่าใช้จ่ายในชีวิตยามขาดแคลนหรือเจ็บป่วย การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้านควรนำเอาองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านที่กล่าวไว้แล้วมาดำเนินการให้ครอบคลุม

(5) การติดตามแก้ปัญหาและพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น เจ้าหน้าที่จากภายนอกและผู้นำชาวบ้าน ต้องทำการติดตามสมาชิกขององค์กรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น เนื่องจากการทำงานต่าง ๆ ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นจากสาเหตุหลาย ๆ อย่าง การมีเวทีประชุม การติดตาม การสังเกตในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอจะทำให้สมาชิกและองค์กรชาวบ้านแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ทันท่วงทีและพัฒนาให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ได้

4.3.3) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนาอยู่ในปัจจุบัน

เนื่องจากในปัจจุบันแทบทุกชุมชนมีองค์กรชาวบ้านดำเนินกิจกรรมพัฒนา ด้านต่าง ๆ อยู่แล้ว มีทั้งองค์กรชาวบ้านที่ถูกจัดตั้งโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้นำชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเอง กิจกรรมพัฒนาที่ดำเนินการก็มีทั้งในส่วนที่ประสบผลสำเร็จและล้มเหลว แนวทางเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน มีดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้าน ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรชาวบ้าน คือ มีผู้นำที่ดี มีความรู้ กล้าตัดสินใจ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน มีเงินทุน มีการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน มีการบริหารจัดการภายในองค์กรที่ดี มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

ผู้นำคนหนึ่ง ๆ อาจมีคุณลักษณะในการเป็นผู้นำได้หลายอย่าง การจะช่วยสร้างองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งขึ้นมาได้ ต้องมีการจำแนกแยกแยะความรู้ความสามารถของผู้นำ และเสริมสร้างในจุดที่ผู้นำมีอยู่แล้วให้เข้มแข็งขึ้นหรือจะเพิ่มทักษะความสามารถในด้านอื่น ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาได้

โดยทั่วไปการพัฒนาผู้นำมักทำแบบรวม ๆ และไม่มีแผนหรือแนวทางที่ชัดเจน รวมทั้งไม่มีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้นำรายบุคคล ผลจึงปรากฏว่าองค์กรชาวบ้านอ่อนแอลง และเมื่อผู้นำหลักที่ดี อายุมากขึ้นหรือหมดแรงเสียสละ ก็มักขาดการสืบทอดกลายเป็นภาวะขาดแคลนผู้นำไปโดยปริยาย องค์กรชาวบ้านก็ล้มลง การที่จะแก้ปัญหานี้ได้และสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ต้องให้มีผู้นำหลายประเภท หลายบทบาทช่วยกันทำงาน และเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่สืบทอดบทบาทผู้นำองค์กรต่อไป ที่สำคัญต้องคิดเสมอว่า องค์กรชาวบ้านมีผู้นำหลายคนหลายบทบาทไม่ใช่คนเดียว มีบทบาททุกอย่าง

(2) การเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ แนวความคิด กระบวนการแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม การวางแผนจากชาวบ้าน การวิเคราะห์ การบริหารจัดการ การถ่ายทอดความคิดสู่ประชาชนเน้นการพัฒนาความคิดของกรรมการ และสมาชิกด้วยการประชุม การอบรมศึกษาดูงานองค์กรชาวบ้านแบบลงไปเรียนรู้กัน อยู่หลังบนอนพูดคุยดูกิจกรรม สัมภาษณ์สมาชิกชาวบ้านอย่างลึกซึ้ง และใช้วิทยากรผู้เชี่ยวชาญจัดฝึกอบรมเป็นครั้งคราว

(3) เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและดำเนินกิจกรรมอยู่ ควรนำเอาองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านเป็นตัวชี้วัดในการทบทวนและปรับตัวขององค์กรชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้ได้อุดมการณ์ร่วม เป้าหมาย วัตถุประสงค์ การพัฒนาผู้นำ การสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก การทำกิจกรรมตรงกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่มากขึ้น และนั่นจะทำให้องค์กรชาวบ้านแก้ไขปัญหาชาวบ้านได้มากขึ้น

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทองคุณ หงษ์พันธุ์ (2522) ได้ศึกษาการวิจัยเพื่อจัดรูปแบบยุทธวิธีการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากผลการวิจัยได้เสนอแนวทางในการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น โดยการเสริมสร้างคุณลักษณะบางประการให้เกิดขึ้นในตัวผู้นำท้องถิ่น เช่น ความเป็นผู้นำ ความรู้เกี่ยวกับแหล่งวิทยาการชุมชน ความรู้เกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชน ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ความเป็นผู้มีกุศลจิต ความเชื่อมั่นในตนเอง ความจงรักภักดีต่อสถาบันผู้นำทัศนคติแบบประชาธิปไตย ความสัมพันธ์กับผู้นำในหมู่บ้าน การยอมรับวิทยาการใหม่ และความมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนา เป็นต้น

เรวดี ไชยพาน (2523 : 157) ได้ศึกษาพฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและ/หรือส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน โดยศึกษากลุ่มพัฒนาหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นที่ชนะการประกวดหมู่บ้านภาคเหนือ ประจำปี 2519-2520 จำนวน 3 หมู่บ้าน เปรียบเทียบกับหมู่บ้านใกล้เคียงหมู่บ้านพัฒนา ดีเด่นอีก 3 หมู่บ้าน รวมเป็น 6 หมู่บ้าน ได้พบความแตกต่างในระหว่างหมู่บ้านทั้งสองประเภทมากในเรื่องหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น มีหน่วยทำหลายหน่วย เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) คณะกรรมการศึกษา และคณะกรรมการพัฒนาวัด ซึ่งมีความเข้มแข็งกว่าหมู่บ้านใกล้เคียงมาก

ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2526) ได้ทำการวิจัยเรื่องลักษณะบุคลิกภาพของผู้นำท้องถิ่นในพรรคชนะของเกษตรกร ศึกษากรณี บ้านดอนแดง หมู่ที่ 2 ตำบลดอนหัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของผู้นำท้องถิ่นในพรรคชนะของประชากรตัวอย่างไม่มีความแตกต่างกัน ส่วนบุคลิกภาพของผู้นำท้องถิ่นในพรรคชนะของประชาชนตัวอย่างนั้น เกษตรกรเข้มแข็งและเกษตรกรเพศชาย มีลักษณะที่เป็นความต้องการต่อบุคลิกภาพของผู้นำท้องถิ่นแตกต่างกัน โดยส่วนรวมแล้วลักษณะบุคลิกภาพที่สำคัญที่สุดของผู้นำท้องถิ่นในพรรคชนะของเกษตรกรโดยทั่วไป คือ ผู้นำท้องถิ่นควรจะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถดีและเป็นคนดีมีศีลธรรมด้วย

สรณะ เทพเนาว์ (2527 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษามีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนในงานพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีของคณะกรรมการหมู่บ้านสะพาน หมู่ที่ 2

ตำบลขามเฒ่า อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา คณะกรรมการหมู่บ้านได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้าน ปรากฏว่า ส่วนหนึ่งของชาวบ้านจะเข้าใจและยอมรับในบทบาทแต่ยังมีบางส่วนที่ไม่ทราบว่าองค์กรประชาชนดำเนินการอย่างไร มีบทบาทต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไร และเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนยอมรับศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของผู้นำ แต่บางคนยังไม่เชื่อในศักยภาพของชุมชน เป็นผลเกิดช่องว่างระหว่างรัฐกับเอกชน

ละเอียด เล็งตากแดด (2529 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษากรณี บ้านหนองแวง ตำบลนาเรียง อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร ผลการศึกษาประเด็นหนึ่งพบว่าปัญหาเกี่ยวกับประชาชนและผู้นำท้องถิ่นในหมู่บ้าน ขาดความพร้อมในการพัฒนาหมู่บ้าน

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2539) ทำการวิจัยเรื่องขีดความสามารถในการวางแผนพัฒนาของผู้นำท้องถิ่นระดับตำบล : เปรียบเทียบระหว่างตำบลที่อยู่ใกล้และห่างไกลศูนย์กลางความเจริญ พบว่า "ขีดความสามารถในการวางแผนของผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางความเจริญย่อมมีมากกว่าพื้นที่ที่อยู่ไกลศูนย์กลางความเจริญ" อาจกล่าวได้ว่า ที่ตั้งของพื้นที่ชุมชนนั้นมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อขีดความสามารถในการวางแผนของผู้นำเหล่านั้น จากการทดสอบพบว่า คะแนนที่ได้รับอยู่ในระดับใกล้เคียงกันในเรื่องต่าง ๆ และพิสูจน์ว่าภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาของผู้นำท้องถิ่นมีส่วนสร้างความล้าช้าและความสามารถทางการวางแผนแก่ท้องถิ่นนั้น ตลอดจนรูปแบบของสภาพตำบลที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ดีในทางการเมืองและเป็นการปูพื้นฐานฝึกหัดให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

พล ตรีกัลยา. (2530) ทำการศึกษาทัศนคติของผู้นำท้องถิ่นที่มีต่อการจัดบริการทางการศึกษา ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี. พบว่ากำนันและครูในคปต. มีทัศนคติต่อการจัดบริการทางการศึกษาของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี ทั้ง 3 กิจกรรม คือ การให้ความรู้พื้นฐาน การให้ศูนย์ด้านทักษะอาชีพ และการให้ความรู้ด้านข่าวสารข้อมูล มีการดำเนินการในระดับปานกลางทุกด้าน

ประภารัตน์ คำสิม (2531 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ของ
ผู้ใหญ่บ้านกับการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษากรณีบ้านคำเจริญ ตำบลทุ่งใหญ่ กับบ้าน
โนนสมบูรณ์ ตำบลชุมแสง อำเภอทุ่งฝน จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า
ชาวบ้านสองหมู่บ้านให้ความเห็นพ้องต้องกันว่าผู้ใหญ่บ้านมีส่วนร่วมต่อโครงการ
พัฒนาหมู่บ้านทั้งสองแห่ง

วนิดา ล้อมจิตสมบูรณ์ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพล
ต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) : กรณีศึกษา
หมู่บ้านสามทอง และหมู่บ้านตลิ่งชัน อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัย
พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน
สูงสุด คือ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ รองลงมาคือ การได้รับความ
ร่วมมือจากประชาชน

กองพัฒนาอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน (2539 : บทคัด
ย่อ) วิจัยเรื่อง สภาพปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชน พบว่า งานอาสาพัฒนา
ชุมชนมีปัญหาอยู่ในเกณฑ์ปานกลางค่อนข้างสูง ปัญหารุนแรงได้แก่ (1) การคัดเลือก
และแต่งตั้ง อาสาพัฒนาชุมชนและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้บุคคลที่ไม่เหมาะสมไม่
เป็นที่ยอมรับของประชาชน (2) บทบาทหน้าที่กำหนดไม่เหมาะสมต่อการปฏิบัติจริง
(3) ขาดการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ (4) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับสภาพปัญหา
ได้แก่ ทิศนะตอนนโยบายงานอาสาพัฒนาชุมชนของเจ้าหน้าที่ (5) ภาระกิจที่ผู้นำอาสา
พัฒนาชุมชนและอาสาพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติ ได้แก่ งานด้านสิ่งแวดล้อมชุมชน
(6) โอกาสที่ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนจะได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาตำบล และสมาชิก
องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีสูงถ้าสมัครรับเลือกตั้ง

ล้ารอง คำสมหมาย (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาแนวทางการเพิ่ม
บทบาทของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดหนองบัวลำภู
ปรากฏว่าแนวทางการส่งเสริมให้ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้แสดงบทบาทของตนเองเป็น
ประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนเพิ่มขึ้นมากเท่าที่ควรจะเป็นโดยการจัดกิจกรรมแทรกแซง
ประกอบด้วยการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การส่งเสริมให้ปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาชุมชน
และการนิเทศติดตามผล ผลการจัดกิจกรรมแทรกแซงทำให้ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมี

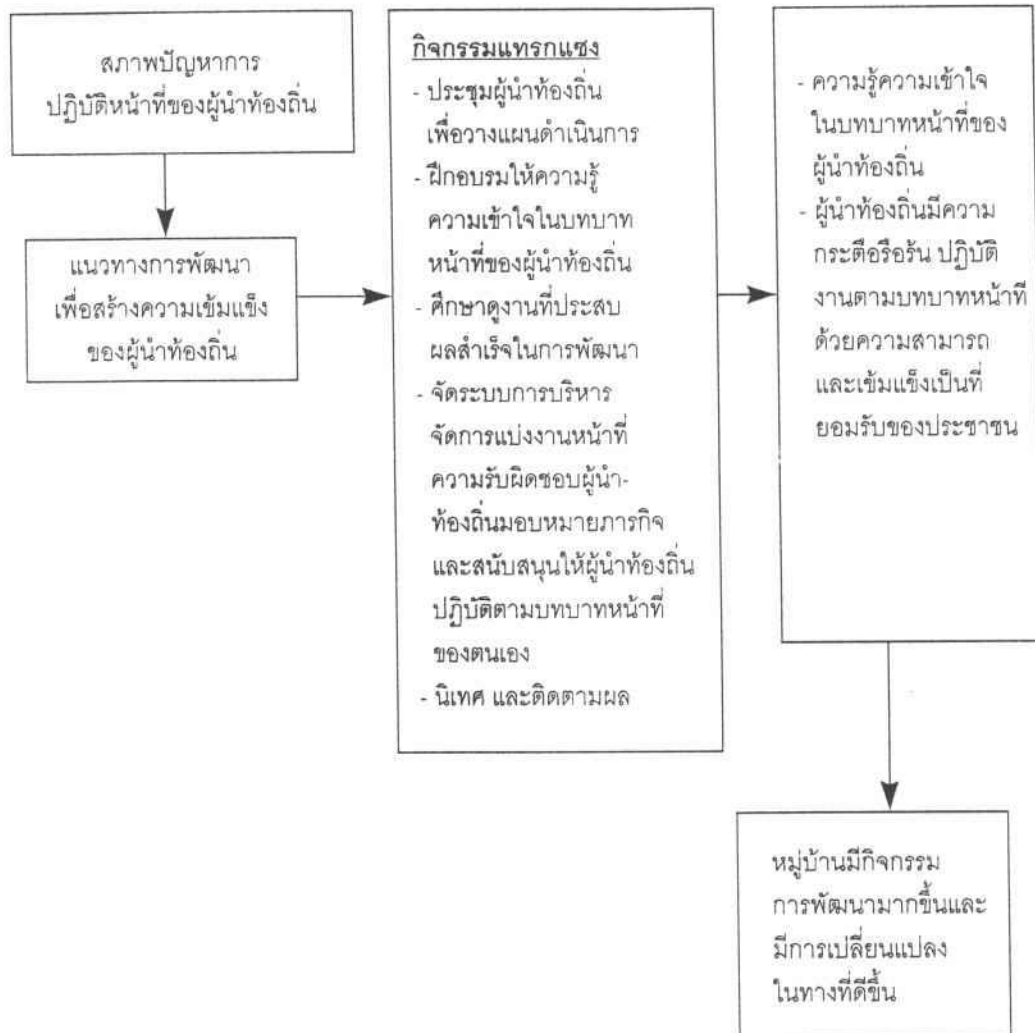
บทบาทในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนมากกว่าต่อการจัดกิจกรรมแทรกแซง ส่งผลให้เกิดกิจกรรมพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างมาก

จากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังได้กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่าการพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งให้ผู้นำท้องถิ่นนั้น น่าจะประกอบด้วย

- 1) การพัฒนาคุณลักษณะของตัวผู้นำ เช่น ความเป็นผู้นำ ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ความรู้ความเข้าใจในงานพัฒนาชุมชน การเป็นคนดีมีศีลธรรม ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ตลอดจนความมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนา เป็นต้น
- 2) การเสริมสร้างบทบาทของผู้นำให้เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจว่า ผู้นำโดยเฉพาะคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) มีบทบาทหน้าที่อย่างไร ตลอดจนทั้งการเสริมสร้างทัศนคติที่ดีของผู้นำทุกประเภทต่อการปฏิบัติงานด้านพัฒนาด้วย
- 3) การพัฒนาผู้นำท้องถิ่นควรได้รับการสนับสนุน จากฝ่ายเจ้าหน้าที่ของทางราชการ โดยเฉพาะการอบรมให้ความรู้ การนำไปทัศนศึกษาดูงาน การนิเทศติดตามผล และให้คำแนะนำในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

2.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยไว้ตามที่แสดงในแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย